

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

А. РАІСОВ

До питання про соціалістичну організацію праці

Кілька уваг на книгу Держплану СРСР „Социалистическое соревнование в промышленности СССР“, збірник статтів за редакцією і з передмовою Я. М. Бінемана. — Державне пляново-господарське видавництво., Москва, 1930 р., 230 стор., ц. 1 крб. 75 коп.

Новий етап у соціалістичному будівництві, що ознаменувався величезними зрушеннями в економіці нашої країни, переходом у соціалістичний наступ по всьому фронту — здобув своє яскраве відбиття і в такому новому, потужному історичному явищі, що ним безперечно є соціалістичне змагання. Ударництво, ця найвиразніша форма соцзмагання, охопило тепер мільйони робітників нашої промисловости і соціалістичного сектора сільського господарства. Ударництво, як про це говорить резолюція XVI з'їзду партії, стало „найважливішою підмогою будованого соціалістичного суспільства“. Прискорюючи темпи будівництва соціалізму, ударництво разом з тим є найбільш масова форма виховання у нашого робітника *нового соціалістичного ставлення до праці*. І дійсно, справжній ударник відрізняється не тільки від робітника капіталістичної фабрики, а й від рядового робітника радянського підприємства. Бо він — ударник-робітник з високо розвинутим класовим чуттям і пролетарською активністю. Це відданий справі соціалізму „передовик“ на соціалістичному будівництві, що в міру свого розвитку неминуcho перетворюється на активіста в більшовицькому розумінні слова, тобто на справжнього комуніста“ (Молотов).

Ленін ліпше ніж хтонебудь розумів значення соціалістичного змагання, як чудового інструмента для створення соціалістичної дисципліни праці. Недаром він з такою чіткістю поставив завдання його організації і розвитку, „тепер, коли соціалістичний уряд при владі“. Це ленінське завдання перетворилося в життя. Змагання охопило мільйони робітників і трудящих, „тепер справа змагання і ударництва вже завойована і закріплена“ (Сталін).

Збірник „Социалистическое соревнование в промышленности СССР“, що його випустив Держплан Союзу, є по суті перша оголошена друком зведена праця, присвячена дослідом розвитку змагання у всій промисловості, а також і в окремих великих підприємствах. Збірник подає наслідки обслідування, що його перевела секція праці Економічно-статистичного сектора Держплану. Почин Держплану, безперечно, заслуговує на увагу, бо процеси, що відбуваються в робітничій класі, народження і розвиток нових суспільних відносин вимагають свого усвідомлення і теоретичного опрацювання. Правда, треба відзначити, що в цьому збірнику переважає головно описовий матеріал, але й він, як то слушно відзначив у передмові Я. Бінеман — „становить великий інтерес з точки зору постави

тих загальних проблем, що їх висуває хід соціалістичного змагання“ (стор. 6).

Збірник складається з 9-х статтів. У першій — С. А. Хейнман „Социалистическое соревнование в промышленности СССР“, автор дає загальну характеристику значення змагання, наводить багато дуже цікавих даних про склад змагальників і висуває ряд проблем, головню організації виробництва, що мають надто актуальне значення в наші дні. Автор характеризує соцзмагання як „нове соціалістичне ставлення до праці... таке ставлення учасників виробництва до цього виробництва, що воно тільки й може відповідати послідовно-соціалістичному характерові нашої держпромисловості“. Соціалістичне змагання, як слушно відзначає С. Хейнман, — „це нова культура праці у соціалістичній промисловості“ (8 стор.). Воно разом з тим свідчить, що „робітник Радянського Союзу переростає з простого виконавця, що виконує сліпо за вказівками певну виробничу операцію, на свідомого виконавця й організатора, що усвідомлює всі виконувані операції, сприймає їх активно“ (стор. 9). Отже, через розвиток соціалістичного змагання виховується класово-свідомий пролетар, активний учасник будівництва соціалізму, а тим самим проходить процес *зближення* праці фізичної і розумової, що є найважливіший момент з точки зору виховування *нового* типу соціалістичного робітника.

Після цих слушних уваг щодо значення соцзмагання С. Хейнман пише: „всі подані нами твердження дають цілковиті підстави до того, щоб соціалістичне змагання розглядати, як один з найважливіших етапів на шляху переростання виробничих стосунків переходового періоду у соціалістичні виробничі стосунки“ (стор. 9). З цим висновком автора погодитися аж ніяк неможна, бо це формулювання, поперше, теоретичне невірне і, подруге, затушовує саму суть соцзмагання, як *форми* саме вже *тепер* соціалістичних за своїм типом виробничих стосунків. Спинімося на цьому формулюванні трохи докладніше. Насамперед, чи можна говорити за переростання виробничих стосунків переходового періоду у соціалістичні виробничі стосунки. Тут у автора виробничі стосунки переходового періоду виступають як щось єдине, ціле й одностайне, чи вірніше, однотипове. Але це абсолютно не вірно. В тім то й сила, що в переходовім періоді існують різні за *типом* виробничі стосунки, оскільки існують різні уклади, і хоч ці різні уклади й утворюють діалектичну одність переходнової економіки, але це не значить, що всі ці уклади один з одним мирно співіснують і при тому всі переростають у соціалістичний. В той час як один з них, капіталістичний, спочатку витисняється, а потім ліквідується в жорстокій класовій боротьбі, другий, дрібно-товаровий, не просто переростає сам собою, а *переробляється* під керівництвом пролетаріату, за активною допомогою соціалістичної промисловості, на соціалістичний. Особливість переходнової економіки — це „многість її укладів“, у зв'язку з цим многотиповість у ній виробничих стосунків. Зрозуміло, що соціалістичний уклад, який користується потужною підтримкою пролетарської держави, є провідний і в міру свого розвитку він *переважає*, як напр., на теперішній стадії. У процесі розвитку радянської економіки стаються зміни у співвідношенні укладів на користь соціалізму; та хоч би який великий був своїм значенням той або той уклад, для нього властивий свій тип виробничих стосунків, і тільки з його ліквідацією або зникненням, зникають характерні йому відносини.

У своїй відомій статті „Економіка і політика в епоху диктатури пролетаріату“ — Ленін вказує на три основні уклади нашої економіки — соціалізм, дрібно-товарове господарство і капіталізм — і відповідні їм три

основні сили в ній (тобто в економіці): пролетаріят, селянство, буржуазія. Ці класи виражають різні за типом виробничі стосунки, що відповідають кожному з своїх укладів. В умовах переходового господарства ці різні типи виробничих стосунків не просто уживаються, а між ними є і певні противенства. При цьому, коли характер цих противенств між соціалістичним типом і капіталістичним — *антагоністичний* і розв'язується тим, що соціалістичний тип відтворюється на основі *жорстокої класової боротьби з капіталістичним*, боротьби, що має призвести до остаточного знищення останнього, то противенства між соціалістичним і дрібно-товаровим господарством розв'язується переробом останнього, (це проходить не без боротьби) на соціалістичний. Отже, ми вважаємо, що формулювання „переростання виробничих стосунків переходового періоду в соціалістичні виробничі стосунки“ — невірне; мова може йти лише за революційне *знищення* одного з укладів переходною економіки, а саме капіталістичного, і за революційне *перетворення*, революційне *перероблення* другого важливого укладу, а саме, дрібно-товарового на соціалістичне.

Неправильне розуміння характеру переходною економіки у автора статті позначилося і на розумінні соціалістичного змагання *тільки як* „одного з найважливіших етапів на шляху переростання виробничих стосунків переходового періоду у соціалістичні виробничі стосунки“. В зв'язку з цим постає насамперед питання, за яких обставин, або які передумови потрібні, щоб стало можливим виникнення і розвиток соцзмагання і в чому його суть. Відповідь ясна. Соцзмагання могло виникнути тільки наслідком націоналізації промисловості пролетарською державою, тобто тільки завдяки тому, що наші підприємства є за типом послідовно-соціалістичні, інакше сказати, тільки завдяки тому, що в них *панують вже соціалістичні виробничі стосунки*. Отже, соцзмагання це не один з етапів на шляху переростання в соціалістичні виробничі стосунки, воно є *продукт* соціалістичних виробничих стосунків, що вже існують, певна їх форма. Інша річ, що соцзмагання могло розвинутися на потужний рух тільки на певному етапі соціалістичного будівництва, а саме, коли наша країна вступила в реконструктивний період.

Те, що наші держпідприємства за своїм характером послідовано соціалістичні, зовсім не визначає, що виробничі стосунки в них не міняються. Таке розуміння було б абсолютно невірне. Навпаки, в міру розгортання соціалістичного будівництва, росту соціалізму в усьому народньому господарстві, соціалістичні стосунки підіймаються на вищий щабель, виявляючи нові форми праці. В цьому розумінні соцзмагання, будучи лише певною формою соціалістичних виробничих стосунків, бувших і продуктом, само стає потужним засобом до дальшого революціонізування стосунків, які існують в наших підприємствах. Саме в ході свого розвитку соцзмагання висунуло такі високі форми праці, як ударництво, виробничі колективи, зустрічний промфінплан, тощо. От чому цілковиту рацію мав тов. Сталін, коли він на XVI з'їзді партії говорив, що соцзмагання, ударництво є показник величезного перелому, що стався у психології мас, „в їхньому ставленні до праці“. Значення цього перелому таке велике, що він докорінно змінив обличчя наших заводів і фабрик.

Робітнича класа нашої країни далеко не однорідна. В окремих своїх перешарках вона зберегла ще багато рис свого походження з капіталістичного ладу. Нам доводиться, як говорив Ленін, „будувати соціалізм з таких людей, що їх капіталізм виховав, зіпсував розбстеив, та зате й загартував у боротьбі“. (XVI т., стор. 71). У процесі будівництва соціалізму виживаються, викорчовуються ці старі риси і народжуються

нові. У процесі створювання нових суспільних відносин перероблюється, реконструюється старий робітник і народжується новий тип робітника, і в ряді факторів, що діють в цьому напрямі, соцзмагання посідає найвидатніше місце. Саме воно організує працю на основі продукційности, найбільших темпів, що свідчать за переваги радянського господарства над капіталістичним. Соцзмагання сприяє розвиткові громадської дисципліни праці, що є найважливіша прикмета праці соціалістичної. Воно культивує ставлення до праці та розуміння її у соціалістичних підприємствах не як засобу дістати певну винагороду, а як працю на загальну користь, працю, що забезпечує перемогу цілої класи. Соцзмагання виховує у рядового робітника почуття турботи „про збільшення продукційности праці, про заощадження кожного пуда хліба, вугілля, заліза та інших продуктів, що дістаються не тим, хто робить та не їх близьким, а „далеким“, тобто цілому суспільству, десяткам і сотням мільйонів“. (Ленін — „Великий почин“). В наших умовах це набирає виразу в таких фактах, як переведення дня індустріалізації, робітниче винахідництво, внесення пропозицій робітниками та ряд інших заходів, що виходять з глибин робітничої класи, і скеровані на зміцнення пролетарської держави. Річ певна, що соцзмагання запроваджує елементи доброхитности в саму працю.

Коли в умовах капіталізму організація праці спирається на безощадній експлуатації, коли сама праця є важкий тягар, то у нас праця стає „справою честі... слави... доблесті й героїства“ (Сталін). За показник цього стає широка хвиля самозакріплення робітників до кінця п'ятирічки на підприємствах, організація ударних бригад, штурмових декад тощо.

На відміну від тов. Хейнмана, що розглядає соцзмагання тільки як один з етапів переростання виробничих стосунків переходового періоду в соціалістичні, можна сміливо сказати, що самий факт виникнення соцзмагання є блискуча демонстрація існування і розвитку соціалістичних виробничих стосунків, є показник того, що ці стосунки розвиваються в нашому соціалістичному секторі в напрямі створення комуністичної праці і нового типу робітника. В цьому іменно суть і значення соціалістичного змагання.

У статті тов. С. Хейнмана наведено багато даних про склад робітників, охоплених соцзмаганням. Вже у березні 1930 р. 72% усіх робітників великої промисловості брало участь у змаганні. Перше місце посідають металісти — 74%. Дуже відстають гірники — 58,3%. З промислових районів і республік на першому місці стоїть Москва — 79,6% і на останньому Україна — 64,1%. Чим пояснити таке розходження в охопленні соцзмаганням робітників окремих професій? С. Хейнман вважає, що „насамперед чинить майже вирішальний вплив самий склад робітників“ (стор. 13). Нам здається, що таке категоричне твердження не зовсім слушне. Річ певна, що склад робітників має велике значення для ступня участі їх у соціалістичному змаганні, але ще більше і дійсно вирішальне значення має якість і розмах партійної та професійної роботи, зокрема масової. За доказ цього стають самі дані, що наведені у статті. Напр., в машинобудівельній промисловості, не зважаючи на те, що на Україні в цій галузі виробництва ми мали найстаріші кадри, (виробничий стаж кожного робітника пересічно — 11,7 років), всеж таки ступінь охоплення соцзмагання тут найменший: так, у Ленінградській машинобудівельній промисловості ми маємо — 85,5%, на Уралі — 78,2%, у Москві — 76,6%, а на Україні — 66,2%. Навпаки, у металургійній промисловості справа стоїть інакше: не зважаючи на те, що на Україні пересічний виробничий стаж кожного робітника цієї галузі менший, ніж на Уралі (9,2 і 11,7 років),

проте на Україні соцзмаганням охоплено, 67,3%, а на Уралі 55,6% всього складу робітників цієї галузі. Ці дані та багато інших, відомих з преси, стверджують наш висновок про те, що хоч склад робітників, безперечно, має велике значення для визначення ступня їхньої участі у змаганні, проте, вирішальний фактор — це якість роботи всіх заводських організацій. Залежно від того, наскільки парт-та профорганізації по більшовицькому повернулися лицем до виробництва, як вони на ділі здійснюють генеральну лінію партії, залежно від цього головно і стоїть рівень розвитку соцзмагання, ступінь охоплення ним всієї товщі робітників. Формулювання С. Хейнмана, як ми вказали були, неправильне. Воно, крім того, політично шкідливе, бо створює певну пролазку опортуністам на практиці, виправдує бездіяльність в царині розвитку соцзмагання — втягання найширших мас робітників, посиляючись на незадовільний склад робітників. Подібні „виправдання“ останнім часом мали місце, як відомо, в ряді шахт Донбасу і в підприємствах, що дали прорив у виконанні промфінплану.

Колективна стаття Г. Поляка, С. Бацфена та А. Смоленіна, присвячена аналізу стану в промисловості — виробничих колективів і комун. Автори пробують дати визначення поняття „комуна“ і „колектив“. Загальні ознаки цих двох понять є те, що вони, поперше, є нові форми організації праці, що виникли з ініціативи самих робітників; подруге, у них колективна форма заробітної плати, за якої вся організація в цілому, а не окремий її учасник, являє інстанцію, що дістає і розподіляє заробіток“ (стор. 55). Поряд з загальними ознаками для комун і для виробничих колективів, між ними є присутня різниця. Звичайно під комуну розуміють виробниче об'єднання робітників, що ділять порівну зарплату, а під колективом такі об'єднання, „де її ділять пропорційно до тарифних ставок“. Автори статті слушно відзначають, що ця ознака недостатня, щоб розмежувати ці поняття, бо, напр., „бригади однорозрядників, що дістають колективну зарплату, за цією ознакою є одночасно і колектив і комуна“. Ознаки комуни „слід бачити там, де ту саму зарплату дістають робітники різної кваліфікації“ (стор. 55); або „до комун можна віднести тільки ті організації, що в них вирівнюються заробітки різних розрядів“ (там таки). Таким чином, комуни відрізняються від колективів за ступенем зрівняльності. В той час як у комуні зарплату ділять порівну між всіма її учасниками, у колективі, навпаки, її розподіляють, хоч і з спільного коша, але за розрядами його (колективу) учасників.

Взагалі, на погляд авторів, „слід утриматися на даній стадії від запровадження поняття комуни і колективу через недостатність тарифного розряду, як ознаки кваліфікації“. Замість них вони рекомендують „як назву для всіх ударних бригад з колективною платою“ вживати терміна — „виробничий колектив“. У згоді з цим вони і висунули схему основних типів колективів. Колективи бувають: 1) з однаковими розрядами учасників, 2) з різними розрядами учасників, що ділять зарплату порівну, 3) з різними розрядами, що ділять порівну тільки приробіток, 4) з різними розрядами, що ділять заробіток пропорційно до тарифної ставки, 5) з сімейною зарплатою і нарешті, 6) мішані форми розподілу зарплати. Найбільше поширення мають виробничі колективи другого типу, тобто ті, що в них найбільше розвинута зрівняльність (т. зв., комуни).

Об'єднання всіх відмін колективів під загальною назвою „виробничі колективи“ не зовсім зручне, бо це може до певної міри дезорієнтувати самих робітників і навіть низової профорганізації в тому, яка на даній стадії форма прогресивніша — те, що ми зовемо комуна, чи ударні

бригади з колективною платою, (бо за пропозицією авторів одні й другі перекриваються загальною назвою „виробничі колективи“), і що слід тепер більше розвивати. Нам здається, що слід додержуватися термінів, що набули вже поширення. а саме — виробничі колективи і виробничі комуні.

Ті й другі виникли, за даними збірника, під впливом багатьох причин. Серед них основні такі: величезне число організаційно-технічних неполадок у виробництві, непогодженість у роботі окремих частин виробничих комплексів, непропорційність у перепускній спроможності окремих взаємно зв'язаних агрегатів, варстатів, намагання усунути коливання заробітку у зв'язку з частою зміною асортименту виробів, зміною якості сировини та через перебої в роботі машин. Найважливіший стимул до вступу у виробничі колективи (на жаль, автор не вказує якого саме типу), є „можливість підвищити свою кваліфікацію“. На наш погляд автори не досить підкреслюють і виділяють соціальний момент, що висунув нові форми організації праці. А тимчасом саме це є основне і вирішальне. Потяг якнайповніше виявити творчу активність, трудовий ентузіазм на базі розгорнутого соціалістичного наступу по всьому фронту, намагання прискорити виконання п'ятирічного плану великих робіт, а тим самим і повне завершення будівництва фундаменту соціалістичної економіки, — саме це стало за основний стимул, основну причину, що породила виробничі колективи, комуні та інші нові форми організації праці. А про це автори говорять не досить.

У вказаній статті, як і взагалі в усьому збірнику, немає даних про ефективність роботи виробничих колективів і комун, про рівень продукційності праці, рівняючи з іншими бригадами. Це свідчить, що на підприємствах бракує будь-якого обліку в цьому напрямі.

У статті наведено приклади, що характеризують ряд негативних явищ у житті виробничих комун. Напр., у великому числі комун годинний заробіток високо-кваліфікованих робітників знижується (на 1,4%) в той час як годинний заробіток напівкваліфікованих і некваліфікованих піднявся (перших на 8,4%, других — на 26,2%). Через це „перехід на зрівняльну систему оплати, тоді, коли об'єднувалися робітники різних кваліфікацій... часто йшов у парі із чималими тертями“ (стор. 71). „До того ж невдоволення виходило головно з-посеред кваліфікованих робітників, що потерпіли з переходу на цю систему“ (там таки). Як наслідок маємо те, що часто комуні розпадалися або переходили знову на порозрядну оплату. Автори статті вважають, що можна втекти цих нездорових явищ, спеціально добираючи учасників комун. Вони пишуть: „для встановлення правильних взаємин у колективі (мова йде за колектив-комуну — А. Р.) та для всієї його роботи набирає значення належний добір учасників“ (стор. 73). Річ зрозуміла, ця умова має певне позитивне значення, хоч воно криє в собі іншу небезпеку, а саме породження „сектанських“ тенденцій, потяг до замкненості і т. ін. Взагалі, на наш погляд помилка лежить не в доборі учасників комун, а в самих зрівняльних тенденціях. У сучасних умовах „суцільна колективізація в цехах“ (див. доповідь тов. Кагановича на XVI з'їзді) є безперечно передчасна і шкідлива. Допмагаючи здоровим комунам, керуючи їхньою роботою, ми повинні разом з тим підкреслити, що тепер „в царині організації праці треба вести боротьбу, з одного боку, проти дрібно-буржуазного діляцтва (поворот до старих підручного типу артілів) і з другого боку — проти захоплення „лівим“ фразерством (насадження штучних комун)“ (Постанова ЦК КП(б)У на доповіді т. т. Молотова і Лобова). За основну форму організації праці тепер повинні бути ударна бригада і виробничі колективи з різними розрядами учасників, що ділять

зарплату пропорційно до тарифної ставки і таким чином підіймають кваліфікацію робітників і продукційність їхньої праці. „Ми повинні боротися із зрівняльними тенденціями у колективах, що стають на шлях поділу зарплати порівну, не зважаючи на кваліфікацію і продукційність праці“ (Швернік — доповідь на XVI з'їзді партії).

У збірнику є ще 7 статтів, що описують стан і розвиток соцзмагання на таких підприємствах: Сталінському, Луганському заводах, ім. Дзержинського у Дніпропетровському, Златоустівському ім. Леніна АМО, Соснівській об'єднаній мануфактурі, Сталінградському тракторобуді. В цих статтях наводиться факти, що свідчать за уперту класову боротьбу навколо розвитку соцзмагання. Наведено багато прикладів опору окремих куркульських елементів „у робітничій блюзі“ розвиткові ударного руху, нахвалок передовикам „полічити ребра“, коли вони вступають в ударну бригаду, колектив тощо; разом з тим, майже всі статті вказують на явно недостатнє керівництво соцзмаганням з боку профорганізацій, а також і партійних організацій. Майже на всіх заводах бракує обліку ефективності праці ударних бригад, колективів. Великі дефекти є в справі переведення одноначальности. Майстер, бригадир дуже часто не відчують себе такими. Дуже слабо розгорнута політична робота серед техперсоналу, дуже слабо поставлено справу підняття технічної письменности ударників і т. ін.

Як на хибі збірника, слід вказати на недостатнє освітлення роботи з новими кадрами, втягання їх у соцзмагання, слабе освітлення роботи ударних бригад; майже немає матеріалів (за винятком статті тов. Іткінда) про факти правоопортуністичного ставлення і до самої ідеї соцзмагання і до його практичного розгортання, що мало місце в багатьох підприємствах промисловости. Однак, не зважаючи на ці, як і на ряд інших дефектів, та вказані помилки, ми вважаємо, що зібраний у збірнику матеріал становить значну цінність і інтерес. Ми рекомендуємо його вивчити не тільки робітникам, що цікавляться проблемами соціалістичної організації праці, не тільки економістам і господарникам, а й широким кругам партійного і професійного активу. Цей збірник, безперечно, стане їм у пригоді на практичній роботі, вкаже на їх власні помилки і дефекти у керівництві соцзмаганням і разом з тим збагатить їхній досвід.

Треба побажати, щоб слідом за цим збірником вийшли й інші, та щоб вони дали глибшу аналізу і ще багатший конкретний матеріал про розвиток соцзмагання в окремих галузях народного господарства (транспорті, вугільній промисловості, радгоспах, колгоспах і т. ін.), а також теоретичне опрацювання окремих проблем соціалістичної організації праці у країні переможного будівництва соціалізму.

Шляхи розвитку сибірської кам'яновугільної промисловости

За редакцією Я. К. Абрамова. Вид. „Востуголь“.
Новосибірськ 1930 р.

За теперішних часів, коли Урало-Кузнецька проблема стала в центрі уваги всього радянського суспільства, появу в світ зазначеної книжки слід визначити за цілком своєчасну. Як вірно відзначено в передмові до роботи, в розвиткові Урало-Кузнецького комбінату, поряд з уральськими й сибірськими залізними й поліметалевими рудами й почасти кизеловськими вулями, провідну роль відіграватиме сибірська кам'яно-

вугільна промисловість, особливо Кузнєцький кам'яновугільний басейн; це через те, що саме в Кузнєцькому басейні зосереджується велика частина енергетичних і сировинних ресурсів нашої країни, вони є основа для розвитку на сході металургії, машинобудівництва, основної хемії, діставання моторового палива та добрива для сільського господарства. Кузнєцький басейн відзначається те тільки своїми багатими зложищами кам'яного вугілля але й прекрасними якостями його. Кузнєцьке вугілля малопопільне, висококальорійне енергетичне паливо, більша частина його дає найкращий металургійний кокс, деяке нечисте вугілля Кузбасу годиться для безпосереднього вживання в домнах, замість коксу; нарешті в останній час у Черемховському басейні відкрито особливе вугілля (сапропелити й багхеда), яке при сухому переганянні дає багато моторового палива, не гіршого якістю проти грознинських бакінських бензинів та газу.

Основна мета зазначеної книжки—широке ознайомлення з тими завданнями, що стоять на шляху розвитку сибірської кам'яновугільної промисловости, а також загострення уваги на тих труднощах, що виникають у виконанні зазначених завдань.

Ця праця у стислих нарисах дає загальне уявлення про вугляні багатства Сибіру, п'ятирічний плян розвитку вугледобування й перспективи споживання сибірського вугілля; особливу увагу присвячено основному сибірському кам'яновугільному басейнові — Кузнєцькому: подається його загальна характеристика стан геолого-розвиткових робіт, механізація та електробудівництво, питання праці, кадри, житлове питання, постачання матеріалів, питання транспорту, науково-дослідницькі роботи, коксобензолна промисловість, виробництво синтетичних нафтопродуктів, організаційні питання й загальні висновки.

Як виявляється з роботи, із загальних геологічних запасів кам'яного вугілля у нас у Союзі в 558 млрд. тонн—на частку Сибіру припадає 472 млрд. т., або 84,4% від загальних запасів Союзу, з них на Кузнєцький басейн припадає 400 млрд. тонн, проти 68 млрд. Донецького басейну.

Вугілля Кузнєцького басейну щодо якості надзвичайно різноманітне—від антрацитів до довгополум'яних; при всій різноманітності цього вугілля, загальними характерними для всіх сортів ознаками є стійкість проти вивітрювання, спікливість при надто широких межах вмісту летких, через те чимала частина їх належить до типу кокусівних, надто малий вміст сірки, мала попільність і висока тепловидатність органічної маси вугілля.

Зокрема, наприклад, вміст попелу в нижній межі доходить до 2,8% і рідко підвищується до 11,6%, тоді як для Донецького басейну попільність вугілля в 14—15%—досить звичайне явище. Друга відмінна властивість Кузнєцького вугілля—надто малий вміст сірки—він ніколи не перевищує одного відсотка, тоді як у Донецькому вугіллі вміст сірки 2—3% і навіть більше—явище звичайне.

Крім того, що кузнєцьке вугілля своїми властивостями краще в Союзі, воно має також дуже цінні властивості, щоб здобувати прекрасний металургійний кокс. До того ж цікаво відзначити, що сучасні досліди коксування різних сумішів вугілля—масних і пісних, навіть з антрацитами, дає підставу робити висновок; щоб дістати добрий металургійний кокс, непотрібно користатись виключно коксівним вугіллям ПЖ і ПС, а досить застосувати відповідні суміші кокусівного вугілля з пісним; цей факт у зв'язку з широкими змінами летких речовин у вугіллі Кузбасу відкриває перед ним дуже широкі перспективи для розвитку коксування на вугіллі Кузнєцького басейну.

Надзвичайно цікаві для Сибіру, де немає власної нафти, недавно відкриті зложища так званого сапропелевого вугілля; основне родовище його по р. Барзасу в 50 кл. на північ від Кемерово. Досліди лабораторного напівкоксування цього вугілля, що провадив у грудні 1929 р. інж. Н. М. Караваєв, показали вихід первинного дьогтю до 65%, що дає підставу розраховувати на дуже рентабельну переробку їх у рідке паливо. Дьоготь, що дістають з сапропелевого вугілля, має до 88% неутральних речовин, які майже лілком складаються з углеводнів, що мають бути Джерелом, яке даватиме рідке паливо; загальна кількість моторового палива, що його можна дістати з сапропелевого вугілля, становить близько 18% початкової ваги вугілля.

Але на шляху до освоєння багатих запасів кам'яного вугілля Кузнецького басейну стоїть чимало серйозних труднощів; перша з цих труднощів — недостатня розвіданість Кузнецького кам'яновугільного басейну, це посилюється ще складністю геологічної будови його. Виявляється, що запаси А й В своєю питомою вагою в загальних запасах надто недостатні й становлять усього близько 12,5% від загальних запасів на 1-І-1930 р. Цей факт сигналізує про konieczність форсування промислових геолого-розвідкових робіт, бо для уточнених конкретних плянів розвитку окремих районів на найближчі роки й далі, для добору надійних шахтевих дільниць запаси групи С недостатні, а намічена в Кузбасі концентрація виробництва шляхом будівництва, у більшості великих шахт потребує значного збільшення вкладуваного в кожне з них основного капіталу, а значить, і детальнішого виявлення підземних ресурсів.

Щодо решти кам'яновугільних басейнів Сибіру, то питома вага їх далеко менша, порівнюючи з Кузбасом; наприклад, при рівні видобутку в Кузбасі 1929-30 р. — 4,375 тис. т., на частку Мінусинського басейну припадало всього 130 тис. т., а на частку Черемховського — 950 тис. т. Таке саме співвідношення зберігається й до кінця п'ятирічки: для 1932-33 р. в Кузбасі намічено видобуток 20.850 тис. т., Мінбасі — 950 тис. і Черембасі — 5.200 тис. т., а всього 27.000 тис. т., що дає збільшення проти 1927-28 р. мало не в 9 разів.

Дуже цікавий розвиток виробництва синтетичних моторових продуктів у Сибіру на базі сапропелевого вугілля й богхедів, способом переганняня останніх при низьких температурах (півкоксування).

Як відомо, головні продукти, що добуваються при півкоксуванні, це півкоккс, газ та первинний дьоготь. Півкоккс є прекрасне енергетичне паливо, а також сировина діставати водяний і мішаний газ; кількість газу буває від 80 до 120 кб. м. на тонну вугілля; але газ цей має високу тепловидатність, що доходить до 9000 кал.; отже, основний продукт, через який і роблять коксування, є первинний дьоготь — легко рухома рідина питомої ваги близько до одиинці, а часто й нижчої, з нього можна вилучати в різних кількостях углеводні, що можуть замінити бензин, гас, олію, а в лишкові від дистиляції в усіх випадках виявлено парафін. З другого боку, цей дьоготь в усіх випадках дистиляції має фенол.

Такий склад первинного дьогтю сам намічає й майбутнє промислове використання його.

У першу чергу первинний дьоготь в тому вигляді, в якому його дістають після кондексації, можна використати як моторове паливо у важких стаціонарних двигунах внутрішнього горіння у другу чергу до дьогтю можна пристосувати примітивну дистиляцію його за типом нафто-розгонних заводів, що при найпростіших методах чищення дає асортимент пального, майже аналогічного у використанні з бензином, гасом і

нафтовими оліями. Переробкою лишка можна знову дістати нафту, парафіну й нарешті кокс, що не піддається переробці.

Таким чином, Сибір має стати піонером у пристосуванні тієї методи використання вугілля, що вже застосовується закордоном,— саме методи півкоксування; 1929-30 р., згідно з постановою уряду, має закінчитись будівництвом дослідної півкокової установи в Кемерові, для дослідження кузнєцького вугілля щодо сухого переганання; поряд з цим намічається протягом поточної п'ятирічки побудувати заводські установи в Кемерові, Ново-Сибірську й Черемхові, при чому, в Ново-Сибірську намічено спорудити півкокову установку, комбіновану з електровною, що споживатиме під казанами здобуваний півкокс. На кінець п'ятирічки потребу на бензин у Сибіру передбачається задовольнити синтетичними продуктами, розміром близько 50%, потребу на газ—розміром 6% і в олії—145%.

Не спиняючись на інших різдїлах розглянутої роботи, відзначемо лише що всі вони дають досить вичерпну картину сучасного стану сибірської кам'яновугільної промисловости взагалі, і особливо Кузнєцького басейну, і загалом вірно намічають основні лінії розвитку цієї промисловости. З цього погляду ця праця дуже цікава для всіх, кому в тій чи іншій мірі доводиться розв'язувати питання розвитку сибірської промисловости взагалі, і особливо урало-Кузнєцьку проблему.

При трактуванні окремих питань у роботі помічаються деякі нев'язки. На деяких, найважливіших, на нашу думку, треба спинитись.

Основне питання Урало Кузнєцької проблеми—нормальне забезпечення велетенського розвитку метелюргії коксом; з цього погляду взяті в цій роботі настанови незрозумілі.

Як виявляється з розглянутої праці, загальний видобуток коксівного вугілля в Кузбасі має становити 1933 р. 7.498 тис. тоді як 1933 р. у Сибіру й на Уралі будуть працювати коксові установи—Магнітогорська, Кузнєцька, Кемерівська й Нижньо Тагільська, з загальною потребою близько 8,5 млн. т., іншими словами, виходить дефіцит коксу розміром близько одного мільйона тонн.

Очевидно складачі роботи не взяли до уваги Нижньо-Тагільського металургійного заводу, розраховуючи очевидно на те, що для останнього постачатимуть кизеловське вугілля. Отже треба мати на увазі, що питання про можливість застосування кизеловського вугілля для коксування, щоб діставати металургійний кокс, ще остаточно не розв'язане, і тому неодмінно треба передбачити варіант постачання Нижньо-Тагільського заводу кузнєцького вугілля.

З погляду забезпечення інтересів нормального розвитку коксування, недостатню увагу віддано в роботі питанням підготовки вугілля для коксування. Річ в тім, що кузнєцьке вугілля має особливий хемічний склад, за невеликими винятками, і окремо не коксується, а тому для коксування треба вживати сумішів різного вугілля; проте виготовлення належних сумішів потребує дуже довгих і уважних дослідів не тільки в лабораторному, а й у заводському масштабі. Як виявляється з роботи, такі досліді до цього часу провадилились спорадично, в багатьох установках здебільшого лабораторного типу. Ці досліді не об'єднані ні з погляду метод, ні з погляду тих завдань, що ставлять собі окремі дослідники. Все це звісно надто недостатнє для забезпечення величезних темпів розвитку коксування. З нашого погляду, тепер на черзі стоїть уже питання про збудування в Кузнєцьку дослідної кокової установи, де можна було б розпочати систематичне вивчення кузнєцького вугілля з погляду коксувальної здатности; тільки така систематична робота може гарантувати якість і постійність шихти для коксових устав на Уралі і в Сибіру.

Другого, також дуже важливого питання, зовсім не розглянуто в роботі, а саме питання про збагачення кузнєцького вугілля. Річ в тім, що в кузнєцькому вугіллі дуже мало попелу і через те в значній мірі затушковується питання про збагачення цього вугілля; вважається, що при такому малому вмісті попелу в вугіллі, воно і без збагачення дасть придатний для металургії малопопільний кокс. Проте, це не зовсім так. Річ в тім, що деяке кузнєцьке вугілля, наприклад, кемеровське, має великий вміст попелу, що доходить у деяких верствах до 14%; крім надто високого вмісту попелу в коксі, що випаляється з такого вугілля, кокс виходить надто крихкий, що легко розтирається у високих домнах; тому для кемеровського вугілля уже тепер постало питання про konieczність спорудження збагатної фабрики. Але цього мало. Як відомо, для бесемєрівського процесу потрібно вугілля із вмістом фосфору не більш як 0,03%, тоді як фактично вміст фосфору в кузнєцькому вугіллі перевищує зазначені норми. Оскільки фосфор у значній частині концентрується в породі, що відмивається при збагаченні, то з цього погляду саме життя висуває на чергу питання про збагачення кузнєцького вугілля.

До таких самих наслідків приводить, нарешті, і konieczність змішування вугілля для коксування, до того ж деякі компоненти мають чималу попільність.

Через все це постає на чергу загальне питання про збагачення кузнєцького вугілля. До того ж треба, звісно, цілком використати той досвід, що дає Донбас; отже силою обставин висовується потреба поставити на чергу ідею централізації збагачення вугілля й змішування його. Видима річ, відміни в умовах вугільної промисловости Донбасу й Кузбасу не дають змоги цілком пристосувати до Кузбасу досвід Донбасу, але в певних межах цей досвід безумовно треба використати.

Всі зазначені питання треба додатково поставити й терміновим порядком розв'язати.

Нарешті, слід мати на увазі, що ряд поданих у роботі чисел, особливо в частині про перспективний розвиток кам'яновугільної промисловости, є вже застарілі. Цей факт треба мати на увазі, використовуючи цю книжку.

А загалом, маючи на увазі зазначені поправки, книжка дуже корисна як з погляду фактичного матеріалу, так і з погляду висвітлення основних тенденцій розвитку кам'яновугільної промисловости в Сибірі.

Турнянський

Кадри Донбасу — народньо-господарська проблема

Науково-дослідницький інститут „Вугіль“ видав книжку про кадри Донбасу. Питання надто пекуче, це питання не сходить із шпальт нашої преси за останній час. Завдання утворити постійні робітничі кадри для кам'яновугільної промисловости стало в центрі уваги всієї країни. І не дивно. Адже мова йде про основу розвитку нашої промисловости — про кам'яновугільний Донбас, про загрозу зриву кам'яновугільної п'ятирічки.

Ми вправі були сподіватись через те змістовного слова від науково-дослідницького інституту. Проте та книжка, що рецензується, нічого нового в цьому розумінні не дає. Ця робота свідчить лише про те, наскільки науково-дослідницькі установи відірвані від нашого практичного життя і ідуть позаду його.

Мало того, що книжка Дубинської у своїх висновках мало повчальна. У короткому резюме і невеликому тексті книжки є стільки помилок і недоладних висновків, що поневолі з'являється сумнів щодо науковості робітника, який написав її.

Дирекція науково-дослідницького інституту „Вугіль“ говорить, правда, про те, що автор „ставить питання трохи категорично“*). Але така оцінка книжки, на наш погляд, надто обережна і по суті нічого не містить у собі. Не завжди категоричність є хибна. Коли категоричне твердження висловлюється з повним знанням справи, то немає нічого в тому негожого, а коли попадають категорично, кажучи грубо, пальцем у небо, то це уже кепська справа.

Тепер розглянемо „одкровення“ автора щодо робітничих кадрів Донбасу.

„Той характер загально-освітньої та професійної підготовки, яку дає тепер міськпромуч підліткам — дітям робітників (при величезному попиті на кваліфікованих робітників від других галузей) відвертає їх від важкої фізичної праці в шахті. Та й навряд чи доцільно було б спрямовувати таку цінну робочу силу на некваліфіковані роботи під землею, тоді як її можна використати ефективніше в тій самій кам'яно-вугільній промисловості для відносно кваліфікованої праці у механічних та електро-технічних цехах і т. ін. **).

Твердження автора, що в шахті робилу можна використати лише на некваліфікованих роботах, є явно помилкове навіть для дореволюційного часу і навіть для ручних робіт. Бо основні професії — вибійника, крипильника — зовсім не такі прості як це здається на перший погляд. Вибійник повинен уміти керувати покривлею, знати добре будову вугілля, природні умови під землею, що дається лише після багатьох місяців роботи. Крипильник повинен бути і тесляром, так що некваліфікованим його не можна назвати.

Таке твердження стає вже явно помилковим за наших часів, коли механізація в процесі виробництва кам'яновугільної промисловості починає охоплювати більшу половину видобутку. Механізація на копальнях набагато підвищує кваліфікацію гірників. З'являються зовсім нові й дуже складні професії, як от машиніст зарубної машини та його помічник, слюсар по механізації, електро-монтер та ін. І таких робітників треба протягом п'ятирічки десятки тисяч.

Радити до того ж дітей робітників використати у поверхневих цехах — це дійсно медвежача послуга кам'яновугільній промисловості Донбасу. Коли б автор стояв ближче до справи і інтересів копалень, він знав би, що найважливіші завдання — саме використати молоде робітниче покоління у самій шахті під землею. Діти робітників як місцеві жителі, що не потребують нової житлоплощі, як робітники інших районів, мають дати найнадійніше і дешеве джерело утворення постійних робітничих кадрів кам'яновугільної промисловості Донбасу.

Маючи переваги в культурному розвитку, в деякій професійній підготовленості від старшого покоління, у звичках і знаннях, здобутих у школах, — молоде покоління робітників дає незамінний матеріал для формування лав постійної армії гірників. Перебудова роботи міськпромучів давно вже почалась, в напрямі підготовки робітників для механізованого Донбасу. Повстає питання лише про те, що „відвертало“, як говорить автор, до цього часу дітей робітників від роботи під землею.

*) Робітничі кадри кам'яновугільної промисловості Донбасу. Підсумки перепису 1929 р. І. Н. Дубинська. Видання 1930 р. від дирекції науково-дослідницького інституту „Вугіль“.

**) Цитована книжка, стор. 39.

Тут тов. Дубинська, з одного боку, права, кажучи про важкі й небезпечні умови шахтарської праці, з другого боку, не можна забувати про такий „незначний“ факт, як оплата праці гірників.

На утворення постійних кадрів кам'яновугільної промисловости до цього часу надто несприятливо впливало співвідношення зарплати в цій галузі і в інших галузях промисловости, особливо тих, що розвинулись у Донбасі. Цим переважно й пояснюється, на нашу думку, той факт, що ухиляння від роботи під землею залежить від того, що є можливість пристосувати свою працю вигідніше.

Виключно великий вплив робітників із шахт був 1930 р. Не тільки діти робітників, а й самі робітники — шахтарі, не кажучи вже про сезонників, кидали шахту й переходили на будівництво, на заводи, на кар'єри. Ось приклад: „Ми перевірили всі, так звані, сезонні підприємства, що працюють у межах округи — вапнякові печі, кар'єри тощо, і ми там нарахували 940 чол. гірників, що пішли з шахт на ці роботи *).

Відставання гірників щодо оплати праці від інших виробництв характеризується такими цифрами: до війни гірники перевищували середню зарплату в промисловості на 32%, **) а тепер вони відстають від середньої на 10% ***).

На питання зарплати гірників останній час звернув увагу ЦК КП(б)У у своїй постанові від 2-X-1930 р. „про становище в Донбасі“ і ВРНГ, що прямо говорить про вирівнювання зарплати робітників кам'яновугільної промисловости з іншими галузями промисловости.

Коли підійти з такого боку до проблеми кадрів у Донбасі, то ні в яким разі не можна погодитись із словами автора про те що „немає перспектив (за інших рівних умов) у справі підготовки кадрів підземних з теперішніх учнів“ (стор. 34).

Ми, звісно, не будемо виходити з „інших рівних умов“ для копалень Донбасу, як це робить автор книжки про кадри, бо ці умови утворюються не „самопливом“, а порядком плянового керівництва (установлюються відповідно до завдань успішного соціалістичного будівництва). Умови щодо робочої сили в Донбасі для нього не можуть остатись незмінними вже хоч би через те, що партія провадить рішучу лінію на механізацію Донбасу.

Припускати ті самі умови для радянської економіки ні на одну хвилину неможливо. Реконструкція кам'яновугільної промисловости, механізація вугледобування, конвеєризація і електрифікація транспорту — це не „музика майбутнього“, а справа теперішнього дня. І не абстрагуватись від механізації нам треба, а відбивати всі тенденції її процесів, бо від неї розв'язання проблеми постійних кадрів лише виграє.

У автора, правда, є окремі зауваження про механізацію виробництва. Але це для автора справа далекого майбутнього, бо автор віддає їй (механізації) найменшу увагу.

Як же розв'язується проблема кадрів постійних робітників для кам'яновугільної промисловости Донбасу? Ми це питання беремо у найближчій залежності від реконструкції кам'яновугільної промисловости. Механізація вугледобування, що становить половину всієї продукції вугілля, має зробити кілька позитивних змін у галузі праці гірників: відносне скорочення числа робітників. Тут можна навести приклад нафтової промисловости, де за кілька років продукція зростає

*) Вестник Союзугля № 20(95), стор. 24.

**) Контрольні цифри на 1928-29 р., стор. 154.

***) Экономическое обозрение, № 9 за 1929 г. Рашин. Зарплата в I полугодии 1928-29 г., стор. 139.

вдвое, а число працівників залилось незмінним, або збільшилось небагато, через реконструкцію нафтової промисловости. Скорочення числа робітників в період безробіття має й негативний наслідок, а тепер, коли напруження з кадрами дуже гостре, відносно зменшення кількості робочої сили є надзвичайно сприятливий момент для кам'яно-вугільної промисловости.

Хутке підвищення продукційности праці, яке має забезпечити реконструкція копалинь Донбасу (з умовою поліпшення роботи механізмів), утворює базу для значного підвищення добробуту робітників. Тепер продукційність праці на машинних роботах перевищує продукційність робітника на ручних, усього на 10% *). Це зовсім мало. Така низька продукційність праці машин пояснюється поганим використанням їх, а також тим, що механізація охопила не всі сторони виробництва, здебільшого лише вирубання, вибирання вугілля. Підвищення ефективности від механізації дає змогу підняти оплату праці; остання є неодмінна умова для утворення постійних робітничих кадрів.

Реконструкція в кам'яновугільних копалинях, як доводить досвід механізації, змінює професійний склад робітничої класи. Утворюється багато нових професій, і що особливо важно, зростає загальне число кваліфікованих робітників. Крім того, сама кваліфікація ускладнюється, потребує довшої підготовки і стає сталішою. Машиніст зарубної машини, витративши кілька місяців на навчання і роки на практичне поліпшення своєї кваліфікації, не так легко кидає свою роботу, як це робить вибійник, якому довгої підготовки не потрібно.

Зазначені вище наслідки механізації вугледобування впливають тим напрямом, що розв'язується надто трудна проблема кам'яновугільної промисловости — проблема сталих кадрів та усунення плинності робітничих кадрів. Матеріали, що є в нашому розпорядженні, виразно виявляють ці тенденції робочих кадрів Донбасу. Якщо порівняти відсоток земельности вибійників та машиністів коло зарубних машин, то побачимо, що для перших він становить 41,1% для других тільки 20% **), а за даними т. Дубинської навіть 11,6% (стор. 34). Сама ця ознака є яскрава ілюстрація того, що ми говорили вище про вплив механізації виробництва. Хоч автор книжки про робочі кадри Донбасу приходить в одному місці до висновку, що „показник числа „земельних“ у масі донецьких гірників не становить якоїсь великої відміни проти загальної середньої по СРСР“ (стор. 21), але треба сказати: зв'язок з сільським господарством, як ні в одній галузі промисловости, є головне джерело плинности, несталости робочої сили в Донбасі. Треба виходити тут не з загальної цифри земельности — 27,8%, як це робить автор.

Основний кадр робітників — вибійники — майже наполовину володіє землею (44,1% ***) і якщо машиністи зарубних машин не мають такого високого відсотка земельности, то це означає початок формування нових постійних кадрів Донбасу. Поступінно зв'язок з землею у тій частині, що володіє нею, повинен зовсім втратитись, бо машиністи врубних машин мають вищий рівень добробуту, ніж інші шахтарі.

В тих округах Донбасу, де механізація досягла вищого відсотка, ніж в інших, ми спостерігаємо відповідно більший шар постійних робітників. Візьмим наприклад, Шахтинську округу, кол. трест „Севкавуголь“. Тут механізовано 75% добування; плинність робітників становить нижчий рівень, що свідчить про наявність сталого кадру робітників; більшого, ніж в інших округах. Плинність в Шахтинській окрузі — 19,8, а по

*) Вестник Союзугля № 16(91). Зильберштейн. — Анализ показателей по труду.

**) Ренке і Ширяй. Забойщические кадры по рудоуправлениям Донугля стор. 138.

***) Ренке і Ширяй, цитована книжка, стор. 87.

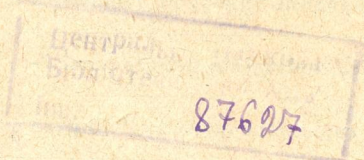
Донбасу — 35,8% *). Зарплата в цій окрузі вища, ніж по Донбасі. Отже, посилена механізація виробництва намітила тут льніші шляхи утворення постійних шахтарських кадрів. ті факти, що ми навели, свідчать про одне: проблема сталого робили в кам'яновугільній промисловості Донбасу має своє ання в посиленні механізації, поліпшенні якісних показників її. й говорити постанова ЦК КП(б)У.

ПОПРАВКА

В № 11-12 н/журналу за 1930 р. в критичному огляді книжки Ломана (стор. 148) надруковано помилково:

„В СРСР планування підприємства . . . це . . . об'єктивна деталізація . . . народно-господарського плану“.

Треба читати „ОБ'ЄКТНА деталізація“.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО „ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ“

ХАРКІВ, буд. Держпрому, під'їзд 6, пов. 5, телеф. 17-61

НОВІ ВИДАННЯ, ЩО ВИХОДЯТЬ ДРУКОМ:

Левін — Промисловість в пляні на 1931 р.

Лифшиц — Быт и культура в новом городе (2-е доповнене й перероблене вид.).

Вінник — Праця в п'ятиріччі.

Гурарій — Техкультури в п'ятиріччі.

Тіктін — Основи раціоналізації й організації промислових підприємств.

Реніс — Два роки п'ятирічки та перспективи 3-го року.

Інж. Вадецький — Фабрично-заводське учеництво в ПАСШ (переклад з англ.).

Неміровський — Народний прибуток України в п'ятиріччі.

Платоненко — Колективізація в перспективі 3-го року п'ятирічки.

Куйбишев — Плян соціалістичного будівництва на 1931 р.

Вольф — Плян соціалістичної реконструкції сільського господарства на 1931 р.

„С. У“ — Матеріали профосвіти за 1928-29 і 1929-30 р.

Гинзбург и Софронов — Состав и строение бетонов, ч. I (2-е вид.).

Гинзбург і Зеленский — Состав и строение бетонов, ч. II.

Шраг і Шоломович — Промфінцплян підприємства і метод складання (додатковий тираж).

Шраг і Шоломович — Комунальне господарство за 1928-29 р.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00391391